

Pərvin Evvazov²⁹AZƏRBAYCAN DİLİNİN ORFOGRAFIYA MƏSƏLƏLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNDƏ
PROFESSOR BƏKİR COBANZADƏNİN ROLU

Azərbaycan dilinin fonetik quruluşunun tədqiqi sahəsində müstəsna xidmətləri olan görkəmli dilçi alim, professor Bəkir Cobanzadənin elmi yaradıcılığında dilimizin orfoqrafiası məsələlərinin öyrənilməsi mühüm yer tutur. Müəllifin həmi mənuzə və çıxışlarında, həm də elmi yaradıcılığında bu problem ətrafı şərh olunmuşdur.

Məlumdur ki, hər hansı bir dilin orfoqrafiası qaydalarının tənzimlənməsindən öncə əlifba problemi öz həllini tapmalıdır. Araşdırmalarında türk əlifbalı tarixinə diqqət yetirən B.Çobanzadə yazır: *“Türk-tatar xalqları miladi VII əsrdə, yəni 900 il bundan əvvəl yazı yazmağa başlamışlardır. Bu vəcdə Moğolustanda daşlar üzərində yazılmış bir təqim yazıları vardır ki, bunların əlifbası “Orxon” əlifbası adlandırılır. Bu zamandan 400 il sonra türklər yeni bir əlifba ilə yazmağa başlamışlardır: XI miladi əsrdə türklər arasında qüvvətli və geniş surətdə yayılmış olan bu əlifbaya “uyğur əlifbası” təbir olunur”* [3, c.4, s.42]. Uzun müddət ərəb əlifbasından istifadə etmiş türk dünyasında, eyni zamanda Azərbaycanca yeni əlifbanın yaradılması uğrunda edilən təsəbbüslər, aparılan mübarizələr, nəhayət, XX əsrin əvvəllərində öz töhfəsini verdi. I Türkoloji qurultayda bu istiqamətdə öz dəstxəti ilə vadda qalan B.Çobanzadə türk xalqının ümumi və unifikasiya edilmiş (sabitləşmiş) əlifbanın hazırlanmasından ötrü bir sıra prinsiplər təklif etmişdi: a) Unifikasiya edilmiş əlifba latin qrafikasına əsaslandırılmalıdır; b) Sətraltı və sötrüstü isarələrdən istifadə edilməməlidir; c) Fonetik cəhətdən yaxın olan səslər qrafik cəhətdən bənzər isarələrlə göstərilməlidir; d) Cox islənən səslər üçün sadə qrafik isarələr verilməlidir; e) Türklərdəki ümumi səslər ümumi isarələrlə verilməlidir; f) Hər bir türkçünün nümayəndəsinə imkan yaradılmalıdır ki, o, latin əlifbası əsasında öz dilinə uyğun səsləri ifadə edən hərfələri seçsin; g) Türk əlifbasının unifikasiyası üçün Azərbaycanca qəbul edilmiş latin əlifbası əsas götürülməlidir [4, s.201].

Ümumiyyətlə, B.Çobanzadənin əlifba məsələsi ilə bağlı araşdırmaları ayrıca tədqiqat obyektinə çevrildiyindən mövzuda uzaqlaşmadan üçün daha da dərinləşməlidir. Ancaq müəllifin orfoqrafiyanın başlıca prinsiplərindən bəhs edən fikirləri içərisində, sözləşdi, əlifba məsələsindən yan keçməkdir.

B.Çobanzadə düzgün yazı qaydalarının dəqiqləşdirilməsi üçün birinci növbədə şifahi nitqlə yazılı nitq arasındakı (müəllif buna yazı ilə dil arasındakı fərq deyir) sərhədin müəyyənəlməsini zəruri hesab edərək problemi aydın şəkildə şərh edir [3, c.4, s.98]. Orfoqrafik qaydaların formalaşmasını müəllif ilk olaraq ədəbi dilin normativ strukturunun təkamülü ilə əlaqələndirir. Təbii ki, düzgün yazı və tələffüz ədəbi dilin imkanları ilə müəyyənəşir. *“Xeyli sayda şivələrə malik olan ərazinin vahid yazı qaydalarını necə müəyyən etmək olar?”* sualını tədqiqatçı belə cavablandırır: *“Düz yazmaq da ədəbi dildə danışıldığı kimi yazmaqdır. Ədəbi dil ümumi olduğundan, bu dildə dayanılaraq meydana gətiriləcək yazı da ümumi və bir şəkildə olar. Söylədiklərimizin əksini düşüncək olsa, aydındır ki, ədəbi dilləri olmayan xalqların düz danışmaları və bünənləyən düz yazmaları və ya imlaları ola bilməz. Türk-tatar xalqlarının ümumi ədəbi dilləri yoxdur. Bunun üçün də ümumi türk-tatar imlası ola bilməz”* [3, c.4, s.109]. Deməli, türk dünyasının ortaq ədəbi dili olmadığı müddətcə ümumi yazı qaydaları yarana da bilməz. Demək ki, bu qaydan hər bir türkçünün ədəbi dilinə də aid etmək olar, çünki yazı qaydaları ədəbi dilin fonetik norması ilə tənzimlənir.

Orfoqrafiyanın prinsipləri. Orfoqrafiyanın prinsipləri yazı qaydalarının istiqamətverici əsaslarıdır. Hər bir dilin yazı qaydaları onun vahidlərinin orfoqrafiası prinsipləri ilə uzaqlaşdırılması əsasında müəyyənəşir. B.Çobanzadə canlı tələffüz (sövti prinsipə) əsaslanan orfoqrafiya yaratmaq tərəfdarı idi. O, çox haqlı olaraq belə düşündürdü ki, sabit imla qanunları yaratmaq üçün sabit ədəbi tələffüz normasına malik olmaq lazımdır. Bu baxımdan dilçi alim orfoqrafiya qanunlarını tərtib etmək üçün orfoepik normanın əhəmiyyətini önə çəkirdi [1, s.70].

B.Çobanzadə *“Türk dili və ədəbiyyatının tədrisi üsulu”*nda (1926) R.Afanasyevə əsasən orfoqrafiyanın 5 prinsipini göstərmişdir: *“1) fonetik-sövti prinsip; 2) şəkli (morfoloji); 3) tarixi-ənənəvi; 4) cənəbi sözlər yazmaq əsası; 5) təvafül, ayırılma əsası”* [3, c.4, s.161]. Müəllifin fikrincə, ərəb qrafikasından istifadə etdiyimizə görə bizim yazılarda ən çox istifadə olunan **tarixi-ənənəvi prinsipdir**: yəni XIII əsrdən başlayaraq qələmə alınmış kitablarda sözlər necə yazılıbsa, bu gün də həmin imla qaydaları saxlanılır. *“Türk dili”* kitabında da orfoqrafiyanın beş prinsipini (tarixi, sövti, iştiaqçı (etimoloji) və yə şəkli, cənəbi sözlər, ideoqrafik) qeyd edən tədqiqatçı [3, s. 111-113] I Türkoloji qurultayda həmin prinsiplər üzərində qızgın müzakirələr getdiyini vurğulayır.

Tarixi prinsip. Tədqiqatçıya görə, bu prinsipə əsasən, sözlərin yazılışında əski imla qaydalarının diqqətə alınması nəzərdə tutulur: *“Tarixi əsas əski imlaya malik dillərdə görünür. Məsələn, fransız, ingilis, bir dərəcəyə qədər rus dilində bu əsas görünür. Ərəb əlifbasında qurulmuş əski türk imlasında da yox deyildir. Məsələn, İstanbul təbii cəhətdən çıxmış əsərləri gözədən keçirərək bilirlər ki, burada ada, dağ, Qəbzə, təkər sözlərini ata, tağ, Kəkkuzə (bir şəhərin adı), Təkfür (dağ adı) yazarlardı. Bu sözlərin hamı cümləsi əski və artıq dildən qeyb olmuş tələffüzlərin imlada saxlanılmasıdır”* [3, c.4, s.112].

Sövti prinsip. B.Çobanzadənin qeyd etdiyi kimi, fonetik prinsip səsin yazıdakı hərfə ifadə olunması deməkdir və *“tamamilə tarixi əsasın ziddidir”* [3, c.4, s.112]. Tədqiqatçı yazır ki, hazırda əsas olan bu prinsip yeni əlifbadan sonra meydana gəlmişdir. Çünki Azərbaycan dilinin səs sistemini tam əks etdirməyən ərəb əlifbasında bu qaydan təbii qəbul etmək mümkün deyildir. Ancaq görkəmli türkoloqdan əvvəl M.F.Axundzadə də fonetik prinsipə üstünlük vermiş, *adəm, toxm, cift, müğyyəvət, övrət, quidə* və s. sözlərin dilimizin səs sistemində uyğun olaraq *adam, toxum, cüt, muğyavat, arvad, qayda* kimi yazılmasını məqsəduyğun saymışdır [6, s.268].

İştiaqçı (etimoloji) prinsip və yə şəkli prinsip. Müəllif etimoloji prinsipi şəkildən fərqəndirərək bildirir ki,

bu prinsipə əsasən, sözlün yazılışında həmin leksik vahidin mənasına söykənilməli, onun özli nəzərə alınmalıdır [3, c.4, s.112]. Yəni [kitap] şəkildə tələffüz olunan *kitab* sözü Azərbaycan dilində b səsi ilə yazılır. Hətta söz sonunda qarlaşmanın geniş yayıldığı müasir türk dilində *“kitab”* sözüə saitə başlayan şəkliçil artırıqlıqda son səs cingiltisəzərək mənəb dildəki səs tərkibinə uyğunlaşır. Demək ki, türk dilində həmin qrupdan olan sözlərin yazılışında etimoloji prinsip nəzərə alınmamışdır.

Tədqiqatçı qeyd etdiyi kimi, *şəkli prinsip* bugünkü terminlə morfoloji prinsip adlandırılır və köklə şəkliçilinin birləşməsi zamanı orfoqrafik qaydaların müəyyənəşməsinə kömək edir: *“Türkcədə məzidə keçmiş zaman feilinin ədatı, məlum olduğu üzrə, sağır samitə ilə bitən sözlərin sonunda t, sədati samitə və ya da saitə ilə bitən damarların sonunda d-dir: 1. Sat-tı, yap-tı, qapat-tı, bit-tı, aç-tı, 2. Sar-dı, qarar-dı, qarar-dı, bil-dı, al-dı. Halbuki ərəb əlifbası ilə olan imlamızda, məlumunuz olduğu vəchlə, yalnız “d” var idi: satdı, qapadı, yaptı... və ilax [3, c.4, s.113].*

B.Çobanzadənin qənaəti budur ki, *“Şəkli-ıştıqçı prinsip dilimizdən ayrı səslər alıb, onlara qarşılıq hərf düzəltməklə iktifa etməyərək, bu səslərin türkcəmizin sözlərdə, cümlələrdə nə kəbi şəkillər aldığı, yaxud bir sözlün aldığı müxtəlif şəkillərdə hansının əsası olduğunu araşdırmaqdır. Bu prinsipi müvəffəqiyyətlə söylədiyimiz şəkildə təbiiq eləyə bilmək, ancaq dilimizin bünyasını, tabe olduğu əsası qanunlarını göz önündə tutmaqla qabildir”* [2, c.2, s.304]. Yəni cənəbi mənəbdən daxil olan sözdə dilimizə uyğun olmayan səsin başqa səsə əvəzlənməsi dil qanunlarına uyğun şəkli-ıştıqçı prinsiplə müəyyənəşməlidir. Məsələn, rus dilindən alınmış *sirk, dosent* kimi sözlərdəki *tt* səsi dilimizin fonetikasında yer tutmadığından s ilə yazılmışdır.

Cənəbi sözlərin əsası. B.Çobanzadənin qeyd etdiyi bu prinsipə görə, alınma sözlər mənəb dildəki imla qaydasına uyğun yazılmalıdır. Tədqiqatçı yazır ki, *“... ərəb əlifbası ilə mövcud olan əski imlamızdan bu əsasa istənilədiyi qədər misal tapa bilərik”*. Məs.: *səbat [səbat], ləzzət [ləzzat], Əli [Əli], məmur [məmur], cami [cami]* [3, c.4, s.113]. Təbii ki, bu prinsip Azərbaycan dilinə daxil olan bütün alınmalara aid etmək olmaz. Çünki cənəbi dilin orfoqrafiyası latin qrafikalı Azərbaycan əlifbası ilə uyğunlaşmaya bilər. Ancaq müasir türk dilində latin qrafikalı əlifbadan istifadə edən Avropa dillərinə aid bir çox xüsusi isimlər əslinə uyğun şəkildə (*New York, Hyde Park, Buenos Aires* və s.), bəzi ümumi isimlər isə fonetik deyil, bu prinsip əsasında (site - sayt) yazılır. Azərbaycan dilində *spiker* və *internet* kimi neologizmlərin yazılışında ilk baxışda bu meyarə söykənilməsi görünsə də, əslində həmin sözlərdə fonetik prinsip əsas götürülmüşdür.

İdeoqrafik əsas. Bu prinsip belə izah olunur: *“Tələffüzə olmayan bir şəkli yazıda işarət etməkdir. Məsələn, ingilis və fransız dillərində cəm şəkliçisi yazılsa da, tələffüz edilmir”* [3, c.4, s.113]. Belə ki, söz kökündə (əsasən sonda) və ya şəkliçidə hər hansı bir səs hərfən yazılır, ancaq heç vaxt tələffüz olunmur. Bu qayda dilin müəyyən sözlərində eyni dərəcədə özünü göstərir. Məsələn, fransız dilində sözlün sonu e hərfi ilə bitir, ancaq tələffüz olunmur. Azərbaycan dilində yalnız bir sıra alınma sözlərdə (*sirr, fənn, hall* və s.) buna bənzər bir fonetik hadisə ilə qarşılaşmaq mümkündür: yəni sonda iki səs yazılır, amma heç vaxt tələffüz edilmir. Müasir türk dilində isə həmin leksik vahidlərin sonu bir sarmitlə (sır, hat, fən...) yazılır. Bu, türk dilləri üçün qanunauyğun bir hadisə deyil.

Müəllif *təxəlif – ayırma* adlanan əsasdan, yəni müasir terminlə desək, fərqəndirici prinsiplərdən də bəhs edərək yazır ki, *“bu da bir-birinə şəkliçisi oxşayan iki və daha ziyadə sözü ayırı-ayrı şəkillərdə yazmaqdır. Türkcədə ad, at, ot, ot sözləri də belədir”* [3, c.4, s.113]. Məsələn, səslənməsinə görə bir-birinə bənzərən *atlas – altaz, sənət – sanad, açdı – aşdı* və s. sözlərin yazılışında bu prinsip istiqamətverici meyar ola bilər. Həmçinin tədqiqatçı burada təqdim etdiyi nümunələrlə fonemlərin mənə fərqi yaradan ən kiçik dil vahidi olduğuna işarə etmişdir.

Qeyd edək ki, müasir dilçilikdə də beş prinsip qeyd olunur: *fonetik, morfoloji, tarixi-ənənəvi, fərqəndirici, etimoloji* [5, s.221]. Lakin bu və ya digər dilin orfoqrafiası qaydalarını müəyyənəşdirərkən bu prinsiplərin hamısından eyni dərəcədə istifadə olunmadığı kimi, xüsusən də əsrlər boyu yazılı ədəbi dil tarixi olan dillərin orfoqrafiya qaydalarının müəyyənəşməsində təkə bir prinsipə kifayətlənmək olmur. Bunu da qeyd etməliyik ki, müəyyən bir dildəki bu və ya digər vahidin orfoqrafiya qaydasını müəyyənəşdirərkən ancaq bir prinsipə əsaslanmaq zəruri olsa da, bəzən tək bir prinsipə məhdudlaşmaq da olmur; yəni bu və ya digər dil vahidinin, xüsusən, bəzi şəkliçilərin, alınma sözlərin və söz birləşmələrinin yazı qaydalarını müəyyən edərkən eyni zamanda bir neçə prinsiplərdən istifadə etmək lazım gəlir. Beləliklə, aydın olur ki, orfoqrafiya qaydalarını təkə bir prinsip əsasında qurmaq mümkün deyildir. Bəs, bu prinsiplərin hamısı Azərbaycan dili üçün keçərlidirmi? Prinsiplərin mahiyyətini öyrənməyə məlum olur ki, beş prinsipin heç də hamısı istifadə olunmur. Müasir tədqiqatçılar Azərbaycan dilinin orfoqrafiya qaydalarının tənzimlənməsində beş prinsiplərdən üçünü qeyd edirlər: *fonetik, morfoloji və tarixi-ənənəvi* prinsiplər [5, s.221; 7, s.168]. Bəs Bəkir Çobanzadə bunlardan hansıların üzərində dayanırdı?

Dilçi alim göstərir ki, artıq yeni əlifbadə tarixi prinsip əhəmiyyətini itirmişdir. Ərəb əlifbasında bu prinsipə əsaslanmaq olardı, çünki bizim yazımız uzun əsrlər bu əlifba vasitəsilə həyata keçib. Yeni əlifbanın isə qarşısında dayanıq öz mühüm vəzifələri var: *“Çünki bugünkü türk dilini, canlı dili əsas aldığımızdan dilimizin keçmişini ilə əlaqəni təkmiləşdiririk. Eyni səbəbdən dolay cənəbilərin tələffüzünə deyil, öz xalqımızın danışığına, öz dilimizin səslərinə uyduraraq qəbul edər və yazarız. Məsələn, bizim yazı və imlamızda ərəbin ع ذ ث səsləri və hərfələri tapıla bilməz. Demək ki, izah elədiyimiz prinsiplərdən qarşımızda ancaq sövti və iştiaqçı prinsiplər qalır”* [3, c.4, s.114]. Tarixi və təvafül prinsiplərini də yeni əlifba üçün münasib hesab etmirik [2, c.2, s.304].

Təbii ki, prinsiplərin təbiiqirdən-birə asan deyildir. Uzun müddət ərəb əlifbasından istifadə etmiş xalqın dilini yeni qrafika ilə akademik şəkildə öyrənmək, problemlərin kökünü elmi şəkildə çözmək böyük məsuliyyət tələb edir. Sözsüz ki, bu məsələdə də fikir ayrılıqları olacaqdır. Türkoloji qurultayda gedən ciddi müzakirələr, fərqli

²⁹ Bakı Dövlət Universitetinin “Türkoloji araşdırmalar” ETL-in elmi işçisi. pervin.bdu@mail.ru

yanaşmalar, məlumdur ki, XX əsrin sonlarında – dövlət müstəqilliyinin yenidən bərpasından sonra da baş vermişdi. Hətta 2018-ci ildə yeni orfoqrafiya lüğətinin hazırlanması ilə bağlı təqdim olunan bir çox təkliflər ətrafında da geniş auditoriyanın iştirakı ilə qızğın müzakirələr getmiş və bəzi sözlərin yazılışı ilə bağlı səsləndirilən fərqli fikirlər ciddi mübahisələrə səbəb olmuşdu.

1928-ci ildə keçirilmiş Azərbaycan Birinci İmla Konqresi də B.Çobanzadənin “İmlada ümumi prinsiplər” adlı məruzəsinə əsaslanaraq iki prinsipi qəbul etmişdi: 1) Türk dili və onun yazı qanunlarına əsas olaraq fonetik prinsip qəbul edilmişdir; 2) Şəkli-morfoloji prinsip dilimizdə üç cür tətbiq olunmalıdır: a) sözlərin köklərində; b) ərəb-fars və Avropa dillərindən alınmış sözlərin yazılışında; c) şəkilçilərdə [1, s.75]. Dilçi alim ana dilinin tədrisində də sözügedən sövti prinsipini istifadə etməyi uyğun görürdü: “Çünkü sövti əsas möhkəm və sistemli bir imla təşkilinə kifayət etməz. Sövti əsas ağzıdan çıxdığı kimi yazmaqdır. Halbuki hər kəs ağzından çıxdığı təqdirdə, xüsusən bizim daha ədəbi dilə məlik olmayan türk-tatar ləhcələrini üçün ənənəyə bəzən heç bir nəticə çıxmaz. Bu halda hər yazıcı, öz rəyomunun şivəsinin tələffüzünü gətirib ədəbiyyata soxacaqdır. Bu kimi imlanı məktəblərə soxmaq, onların üzərində kitab, əsər, mətbuat doğurmaq qəbil ola bilməyəcəkdir” [3, c.4, s.114]. Deməli, Ə.Dəmirçizadənin də dediyi kimi, burada, yəni fonetik prinsipdə “tələffüz etdiyini kimi yaz” ifadəsinin hər cür tələffüz formasında yazmaq nəzərdə tutulmur. “tələffüz etdiyini kimi yaz” formulu tələffüz etdiyini səsin əsası olan fonemin hərfi işarəsi ilə yaz” mənasında başa düşülməlidir [5, s.223].

B.Çobanzadə yazır ki, “ikinci prinsipə (iştıqaqi və şəkli) dayanaraq imla konfrensiası bir neçə məsələni həll edə bilməmişdir. Məsələn, Azəri ləhcəsində bulunan və metatezis təbir olunan hadisəni tanımalı? – sualına konfrensiası: tamamamalı. - deyə cavab vermişdir” [3, c.4, s.115]. Buna görə də irəli, köprü, torpaq, dustaq kimi sözlər iləri, köprü, topraq, dustaq şəklində yazılmalıdır. Müəllif qeyd edir ki, o dövr üçün sonu *q* ilə bitən milli sözlərin sonu (xarpaq, uşaq, yarpaq və s.) sövti əsasa görə yazıda *q*, *x*, *ğ* səslərinin hər üçü ilə ifadə oluna bilərdi. Ancaq etimoloji prinsipə dayanaraq *q* səsi üzərində dayanılmışdır.

A.Babayevın fikrincə, böyük türkoloq yeni əlifba uğrunda mübarizəsi ilə müqayisədə orfoqrafiya sahəsində çox da böyük rol oynaya bilmədi. Bunu təkcə onunla əsaslandırmaq olar ki, onun yaxından iştirakı ilə yeni əlifba ideyası əllyə yaxın xalqın yazısında əsas qəbul edilmişdi halda, imlamız sabitləşə bilməmiş və dövrün tələbləri səviyyəsinə qalxmamışdır [1, s.73]. Ancaq qeyd etməliyə ki, bu, görkəmli alimin Azərbaycan dilinin orfoqrafiyasının formalaşmasındakı tarixi xidmətlərinin əhəmiyyətini azaltmır.

Bütün bu fikirlərin ümumi nəticəsi olaraq, onu demək olar ki, B.Çobanzadənin dilimizin fonetik quruluşu ilə bağlı araşdırmaları zəngin elmi faktlara, mühüm tarixi qaynaqlara, dərin məntiqə əsaslanır. Onun fonetik tədqiqatları nəinki Azərbaycan dilinin, ümumən, türk dillərinin səs sisteminin öyrənilməsində istinad olunacaq səmali elmi mənbədir və bu elmi irsədən bəhrələnmək gələcəkdə hələ bir çox məsələlərin həllində də öz sözünü deyəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Babayev, A. Bəkir Çobanzadə / A. Babayev. - Bakı: Şərq-Qərb. - 1998. - 312 s.
2. Çobanzadə, B. Seçilmiş əsərləri: [5 cildə] / B. Çobanzadə. - Bakı: Şərq-Qərb. - c. 2. - 2007. - 368 s.
3. Çobanzadə, B. Seçilmiş əsərləri: [5 cildə] / B. Çobanzadə. - Bakı: Şərq-Qərb. - c. 4. - 2007. - 200 s.
4. Çobanzadə, B. Итоги унификации алфавитов тюрко-тагарских народов // “Культура и письменность востока”, - 1928. III книга, - с. 18-34.
5. Dəmirçizadə, Ə. Müasir Azərbaycan dili (fonetika, orfoqrafiya, orfoqrafiya) / Ə. Dəmirçizadə. - Bakı: Şərq-Qərb. - 2007. - 256 s.
6. Xəlilov, B. Müasir Azərbaycan dili (fonetika) / B. Xəlilov. - Bakı: Bakı Çap Evi. - 2013. - 310 s.
7. Qurbanov, A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili: [2 cildə] / A. Qurbanov. - Bakı: Nurlan. - c. 1. - 2003. - 450 s.

Xülasə

Məqalədə görkəmli dilçi alim, professor Bəkir Çobanzadənin Azərbaycan dilinin orfoqrafiyası ilə bağlı görüşlərindən bəhs edilir. Araşdırmada qeyd olunur ki, Azərbaycan dilinin fonetik quruluşunun tədqiqat sahəsində müstəsna xidmətləri olan görkəmli dilçi alim, professor Bəkir Çobanzadənin elmi yaradıcılığında dilimizin orfoqrafiyası məsələlərinin öyrənilməsi mühüm yer tutur. Müəllifin həm məruzə və çıxışlarında, həm də elmi yaradıcılığında bu problem ətrafı sərhlə öyrənilmişdir. B.Çobanzadə düzgün yazı qaydalarının dəqiqləşdirilməsi üçün birinci növbədə sifahi nitələ vəzili nitə arasındakı sərhədin müəyyənləşməsinə zəruri hesab etmiş və canlı tələffüzə (sövti prinsipinə) əsaslanan orfoqrafiya yaratmağın tərəfdarı olmuşdur.

Müəllif araşdırmalarında orfoqrafiyanın tarixi, sövti, etimoloji, şəkli, ideoqrafik və əcnəbi sözlərin əsası prinsiplərindən söz açmış və üstünlüyü daha çox şəkli və sövti prinsiplərə vermişdir.

Açar sözlər: B.Çobanzadə, Azərbaycan dili, fonetik quruluş, yazı qaydaları, orfoqrafiyanın prinsipləri.

Abstract

The Role of Professor Bekir Chobanzadeh in the Study of Spelling Issues of the Azerbaijani Language

The article deals with the meetings of prominent linguist, professor Bekir Chobanzadeh on the spelling of the Azerbaijani language. The study notes that the study of orthography of our language occupies an important place in the scientific work of the prominent linguist, Professor Bekir Chobanzadeh, who has made an exceptional contribution to the study of the phonetic structure of the Azerbaijani language. This problem is explained in detail in the author's reports and speeches, as well as in his scientific work. B. Chobanzadeh first of all considered it necessary to define the boundary between oral and written speech in order to clarify the rules of correct writing and was in favor of creating a spelling based on live pronunciation (phonetic principle).

In his research, the author spoke about the basic principles of spelling, history, dialect, etymology, image, ideographic and foreign words, and gave preference to more pictorial and phonetic principles.

Key Words: B. Chobanzadeh, the Azerbaijani language, the phonetic structure, the writing rules, the principles of spelling.

Резюме

Роль профессора Бекира Чобанзаде в изучении орфографии азербайджанского языка

В статье рассматриваются встречи выдающегося лингвиста, профессора Бекира Чобанзаде по вопросам правописания азербайджанского языка. В исследовании отмечается, что изучение орфографии нашего языка занимает важное место в научной деятельности выдающегося лингвиста, профессора Бекира Чобанзаде, внесшего исключительный вклад в изучение фонетической структуры азербайджанского языка. Эта проблема подробно освещена в авторских отчетах и выступлениях, а также в его научных работах. Б. Чобанзаде в первую очередь считал необходимым определить границу между устной и письменной речью для уточнения правил правильного письма и выступал за создание орфографии на основе живого произношения (фонетический принцип).

В своем исследовании автор рассказал об основных принципах правописания, истории, диалекте, этимологии, образе, идеографических и иностранных словах и отдал предпочтение более изобразительным и фонетическим принципам.

Ключевые слова: Б. Чобанзаде, азербайджанский язык, фонетическая структура, правила письма, принципы правописания.

Рәyçй: Prof. Dr. Tofiq Hacıyev